

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

HLAKOLATLHAKUBELE 2017

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 12.

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Dibopeho le ditlwaello tsa tshebediso ya puo (30)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
KAROLO YA A: Metsotso e 50
KAROLO YA B: Metsotso e 30
KAROLO YA C: Metsotso e 40
9. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA A**BOBE BA TLHEKEFETSO**

1	Thabananthere, polasing ya monghadi Lephallo ho ne ho ahile monna ya bitswang Phakedi le mofumahadi wa hae Botlehadi. Banyalani bana ba ne ba na le mora a le mong to! ka monwana ya bitswang Petswamajweng. Lelapa lena le ne le phela ka kgotso le nyakallo ka mehla yohle. Ka tsatsi le leng ha Botlehadi le mora ba ntse ba dutse ba emetse ho fihla ha Phakedi ho tswa mosebetsing, ba bona lehlafi le buleha ka sekgahla. Moya o neng o foka ka matla wa le betsa hore le dihe tsohle tse ka tlong. Wa butswela mollo o neng o orilwe ke Botlehadi le Petswamajweng hore ba itlhothore ditlhase tsa ona.	5
2	Ba sa eme le monna wa mateneng jwalo, ba bona ho kena motho monyako. O ne a le bolelele bo mahareng, a shahlile, a le lebala le sa hlang haholo le bileng le sa fifala haholo. Mahlo a hae a ne a kganya kgotso le lereko. O ne a kolobile a le metsi a re te! Hang ba eellwa hore ke Phakedi. Ba qalella ho bososela, mme letswalo la fela tu! ka nako le motsotso. Ba ne ba thabetse ho bona Phakedi. Ho e na le hore Phakedi a bososele jwalo ka ha Botlehadi le Petswamajweng ba etsa, a kgaruma.	10
15
3	'Ha di orohe!' ho realo Phakedi ka lentswe le phahameng haholo. O ne a se a hototse mahlo, a tadimme Petswamajweng ka mahlo a tletseng bohale. Ketso ena e ile ya makatsa ba lelapa haholo kaha lapeng lena ho ne ho phelwa ka kgotso. Sethatong ba ile ba e nka jwalo ka papadi, empa Petswamajweng a phakisa a eellwa hore ntatae o lomahantse meno, letlalo o apere la nkwe sebele. Ruri kgalefo ena ya Phakedi e ne e tshosa. E ne e hlaba jwalo ka tsenene ya lerumo ho ba lelapa la hae.	20
4	Ha thwathwaretsa diaduma yaba ho kgutsa tu! metsotso e ka bang mehlang ho se ya buang kapa hona ho hohlola. Le ho qhoma ha mollo o neng o besitswe ka patsi ho ile ha thola tu! Lelakabe le lona le ne le kgutsitse le lopalletse le ya hodimo feela. O ne a befile mora Mmakutsepe, ntata Petswamajweng, setloholo sa Kgomo. Ntle le qeaqeo Petswamajweng fatshe rao! Lehlafi kgahla! Phurutlu hara dipula le difefo tse matla! Hobane a tsamaye ha sala ho kgutsitse tu! ka tlong. O tswile jwalo a itshophile ka letairi la lepa, a ikakgela dirameng.	25
30
5	'Tjhe ntate, o ka roma ngwana e monyenyanane tje ho ya lata dikgomo hara dipula tsee tse tshabehang hakaale? Hona ke ho tloha neng Petswamajweng a orosa dikgomo? Ruri ka Batlokwa ba ntswe ...' Pele Botlehadi a qetella seo a neng a batla ho se bua, ya be e se e bohla Tautona. Ya bohla e befile, ya bohla ka bohale. 'Mosadi, ke ha ka mona. O batla hore kgomo tsee tsa ka di latwe ke mang, ke nna? Monna ya hodileng, ya lemo di tshelletseng jwalo ka Petswamajweng tje o batla a etse eng?'	35

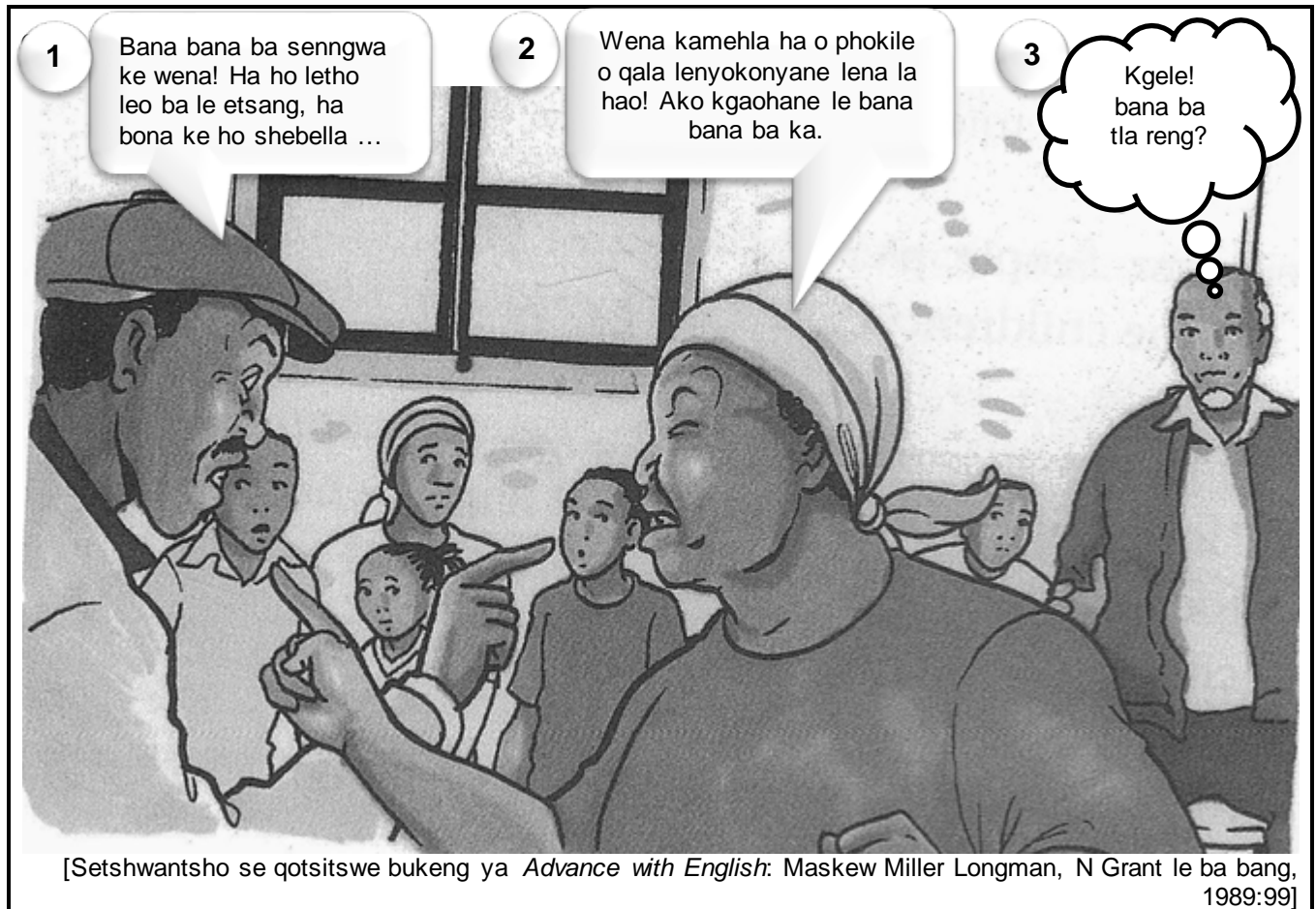
6	Botlehadi o ne a qala ho bona Phakedi a halefile hakaalo. O ne a tseba Phakedi a rata Petswamajweng ka pelo ya hae yohle a bile a sa rate ha mora a ka sotleha yena ntatae a ntse a phela. O ile a hopola mantswe a Phakedi ha a ne a re, 'Botlehadi, mofumahadi wa ka, ke batla hore enwa mora wa rona a hole ka lerato le mofuthu, lerato la nnete, lerato la botswadi. O a tseba re mo fumanetse thateng. Nke ke ka mo sotla ka ho mo phedisa ka thata nna ntatae ke ntse ke phela hoba ke yena ya tla re imolla mathateng. Enwa ke mpho eo re e filweng ke Modimo.'	40 45
7	Hang hoba Botlehadi a nahane ka tsena, meokgo ya keketla marameng a hae. A hopotsa Phakedi ka tshepiso ya hae, empa eo a hloko-fala le ho feta. Le hoja Botlehadi a ne a batla ho rapela Phakedi, o ile a tshoswa ke sebopeho sena sa hae. Phakedi o ne a befile sa ntja ya lekesi. O ile a kgaruma hang a re: 'Mosadi, o batla ngwana enwa wa ka a fetohle tseketseke. Sheba mona, ngwana enwa o lokela ho hola a tseba ho iketsetsa, o a nkutlwa!' Botlehadi a re, 'Ntshwarele Mokubung wa ka. Nkinele matsoho metsing monna heso.'	50
8	Bonolo boo Botlehadi a arabileng ka bona ba etsa hore Phakedi a buele tlase a se a ikokobeditse a re, 'Bona mona mofumahadi wa ka, ngwana enwa ke batla a hole a le sebete a tle a kgone ho ikemela kamoso. Ebang ke sa etse tjena, o tla hola a tetema, mme o tla hloleha ho ikemela thakeng tsa hae. Ke kopa tshwarelo haele mona ke o omantse ka mokgwa ona, feela ke etswa ke lerato leo ke nang le lona ho yena. Ka moso o tla nteboha mosadi wa kgomo tsa ntate.' Botlehadi a re, 'Ho lokile ntate, ke a utlwisisa.'	55 60
[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya <i>Petswamajweng, Konyana ya mahlabele, NJ Nhlapo. 1988: 5–7</i>]		

- 1.1 Phakedi le ba lelapa la hae ba ne ba ahile motseng ofe? (1)
- 1.2 Lelapa lee la ha Phakadi le ne le phela jwang? (1)
- 1.3 Ke ka lebaka la eng ha Botlehadi le Petswamajweng ba ne ba makaditswe ke bohale ba Phakedi? (1)
- 1.4 Ka mantswe a hao, hlalosa maemo a lehodimo a neng a rena mohla Phakedi a tla kena lapeng a befile. (2)
- 1.5 Hlalosa phapano e hlahellang pakeng tsa sefahleho sa Phakedi (MOLENG WA 11) ha a ne a kena monyako le seo a ileng a se bua MOLENG WA 16. (2)
- 1.6 Mongodi o hlalosa eng (MOLENG WA 9) ha a re, 'ba sa eme le monna wa mateneng jwalo'? (2)
- 1.7 Ke tshepiso efe e mabapi le Petswamajweng eo Phakedi a kileng a e etsa kgalenyana, eo kajeno a seng a e hlanohetse? (1)

- 1.8 Mantswe ana a Phakedi a reng: 'O batla ngwana enwa wa ka a fetohle tseketsake' a o lemohisa eng ka kgodiso ya Basotho ya ngwana wa moshanyana? (2)
- 1.9 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethang.
- Puo ya Phakedi (MOLENG WA 35) ha a ne a re ho Botlehadi, 'Mosadi, ke ha ka mona!' e re lemohisa hore o sebedisa puo e supang ...
- A ho tadima ditaba ka lehlakore le le leng.
B ho kgetholla ho ya ka bong ba batho.
C tshekamelo eo a nang le yona.
D kamano dipakeng tsa puo le matla. (1)
- 1.10 Hlalosa se ileng sa etswa ke Botlehadi ha Petswamajweng a qeta ho tswa (SERATSWANENG SA 5). (2)
- 1.11 Bolela hore ke eng e ileng ya etsa hore Phakedi a ikobe, mme a buisane hantle le mohatsae qetellong ya puisano ya bona (MELENG YA 52–60). (1)
- 1.12 Hlalosa se ileng sa etswa ke Petswamajweng ha ntatae a ne a mo laela ho ya orosa dikgomo. (2)
- 1.13 Na o bona tsela eo Phakedi a batlang ho fa Petswamajweng sebete le boikemelo ka yona e le tsela e ntle jwalo ka ha a bolela? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.14 Ho ya ka Molao wa Motheo wa Naha matsatsing a kajeno, ho ne ho tla etsahala eng ka Phakedi? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

Bala le ho boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA B

1.15 Tadima pudulwana ya puo ya monna wa 1.

Ke eng e o bontshang puong ya monna eo hore ha a qeta puo ya hae? (1)

1.16 Ke eng e o pakelang hore ho na le qwaketsano dipakeng tsa monna le mosadi ba qatsohisitsweng? (1)

1.17 Ke maikutlo afe a iponahatsang sefahlehong sa monna wa 3? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

1.18 Phapano ke efe pakeng tsa mosadi enwa (TEMENG YA B) le mohatsa Phakedi (TEMENG YA A) mabapi le ho tobana le ditaba? (2)

1.19 Hlalosa se bolelwang ke mantswe a mosadi wa 2 ha a re, '... ha o phokile o qala lenyokonyane ...' (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang dintlha TSE SUPILENG tsa sehlooho tse mabapi le kotsi ya ho tsuba.

ELA HLOKO

O lebeletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be TSE SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng, ka mantswe a hao.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**KOTSI YA HO TSUBA**

Ho tsuba ho kotsi haholo maphelong a batho. Batho ba tsubang kwae, ba e pakutsaka feela ba phutholohile, ho le monate ba sa kgathalle hore na batho ba bang bona ba ikutiwa jwang. Ho tsuba ho ka bakela batho mafu a mangata a kang lefu la kankere ya qoqotho, lefuba, letshweya, mokgokgothwane, ho nyokola ha sebete le *asthma* kapa lefu la matshwafo.

Motho ya tsubang ha a ikutiwe a hlaphohetswe hantle ha a sa ka a tsuba. Ba bang o tla fumana ba tepelletse eka ba a kula, athe ba mpa ba itshwaretse ke takatso eo ya ho tsuba. Ba bang ba bile ba a thothomela ha ba sa fumane kwae.

Ha motho a ka leka ho e tlohela, o tla bona e le mohau feela ka yena. Motho wa teng o sa tla ingwaya jwalo ka nku e lekgwekgwe. O tla fumana melomo e le meputswa jwalo ka motho ya tshwerweng ke tlala. E mong o ye a hlolehe ho e tlohela hoo a yeng a kgutlele ho yona a sa hetle morao. Ha seo se etsahala, o tla fumana motho wa teng a tsuba eka o lefella le matsatsi ao a neng a ntse a emisitse ka ona.

Ka nako tse ding dikotsi tse ngata tsa ho tjha ha hlaha di bakwa ke batho ba yeng ba tsube e be ba lahlela thutswana ya mollo oo ba neng ba hotetsa kwae ka yona hara jwang. Diphoofolo tse ngata di a shwa ka lebaka la mello ena. Kotsi e nngwe e ye e be ya ho tjha ha matlo.

Ntle le tsena tse seng di boletswe ka hodimo, ho tsuba ho boetse ho senya meno le menwana ya motho ya tsubang. O tla fumana meno ana a le matsho eka monga ona ha a hlape. Menwana ena o tla fumana e le thata e le sootho ka mmala. Ba bang ba bile ba ba le monko o seng monate. Batho ba bangata ba tsubang e ba mekgerane e omelletse jwalo ka dintja tsa mapaku. Ruri ditlamorao tsa ho tsuba ke tse sa jeseng ditheohelang.

[E qotsitse le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa bukeng ya *Monokotshwai*, JJ Moilwa, 1985:7–9]

KAROLO YA C: DIBOPEHO TSA PUO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala le ho boha papatso ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D

<p>REISI YA TASTIC E PHEHEHA HANTLE KA NAKO TSOHLE! Fepa lelapa la hao! Le phehele Tastic, Reisi ya boleng bo hodimo!</p>	
	
<p>Kgora MPA NTSI ka reisi ya Tastic! Sebedisa kopi FEELA bakeng sa lelapa LOHLE <i>E kokomoha hararo ha e phehilwe</i> E PHEHEHA HANTLE KA NAKO TSOHLE!</p>	

[Setshwantsho se qotsitswe le ho lokisetswa mosebetsi ona ho tswa makasineng wa Bona, Phato 2014:22]

- 3.1 Fana ka mofuta O LE MONG feela wa reisi ya Tastic o bapatswang papatsong ena. (1)
- 3.2 Hantlentle papatso ee e lebisitswe ho bomang? (1)
- 3.3 Hobaneng ha mantswa '**MPA NTSI**' a qatsohisitswe ho feta a mang a tsamayang le ona? (2)
- 3.4 Ke letshwao lefe le bontshang hore sejo sena se bolokehile, mme se bile se tijaellatswe monwana ke ba bophelo bo botle? (1)

3.5 Bolela lepetjo la sehlahiswa sena sa Tastic. (1)

3.6 Ke polelo efe e re bolellang hore ha o reka Tastic o fumana boleng bakeng sa tjehelete ya hao? (2)

3.7 Lekodisisa setshwantsho papatsong.

Mmapatsi o kgodisa moreki jwang hore reisi ee ya Tastic e feela e kokomoha ha e phehilwe?

(2)
[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha khathunu ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA E

1 Ebe motho o tla qetella a thusitswe moo? Basadi ke mokgwa wa bona.

2 ... o tsamaile hoseng a kgenne. Ha ke mo kgathalle le ha e le monna wa ka. A ka mpa di fohla ha a etsa tjena. Mokgotsi, e re ke sebetse, le mosebetsi o nkemetse.

3 ???

4

© YALO SOWETAN. 01-04-16
[E qotsitswe le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa koranteng ya Sowetan: April 2016]

- 4.1 Na mosadi wa 2 o bua mohaleng hobane a leka ho thusa batho ba emeng ka pele ho yena? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 4.2 Tadima mosadi ya nomorilweng 4.
Ke eng e o bontshang hore mosadi enwa ya emeng ka pele pele e ka ba moahi wa Afrika-Borwa? (2)
- 4.3 Tadima pudulwana ya monahano ya monna wa 3.
O ka re matshwao a puo a pudulwaneng ya monahano wa monna eo a o bolella eng ka se mohopolong wa hae? (2)
- 4.4 Tadima pudulwana ya monahano ya mosadi wa 1.
Qolla polelo e bontshang 'puo e supang ho tadima ditaba ka lehlakore le le leng' monahanong wa mosadi enwa. (1)
- 4.5 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethang.
Puo ya mmele ya batho bana ba emeng ka pele ho mosadi ya buang mohaleng e o utullela maikutlo a jwang mabapi le mosadi eo?
A Ho thabela ho ema moleng.
B Ho labalabela ho thuswa.
C Ho ikwahlaya hobane ba sa ya mesebetsing.
D Ho kgotsofalla se etswang ke mosadi eo. (1)
- 4.6 Tadima pudulwana ya puo ya mosadi wa 2.
Hlalosa seo mosadi enwa a se bolelang ha a re monna wa hae 'a ka mpa di fohla ...'. (2)

[10]

POTSO YA 5: TSHEBEDISO YA PUO

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse botsitsweng hodima yona.

TEMA YA F

1	Matsatsing a kajeno ha ho na mesebetsi eo ho ka thweng ke ya batho ba bong bo itseng. Basadi ba se ba etsa mesebetsi eo ho neng ho thwe ke ya banna feela. Ba se ba kganna dilori tse kgolo le ho fofisa difofane. Baoki ba banna ba se ba tlwaelehile dipetlele, mme banna ba se ba ikakgetse ka setotswana ho tsa feshene. Ofisi tsa bolaodi di se di na le basadi, mme le banna ha ba sa na ditlhong tsa ho pheha, ho hlwekisa kapa ho ba matsatsing a phomolo bakeng sa ho hlokomela ngwana ya kulang.	5
2	Dikolong banana ba se ba bapala bolo ya maoto, mme bashanyana ba bapala ya matsoho. Basadi ba se ba laola dikhampane tse kgolo. Ha o bona mosadi a kganna bese, o ka mo sheba habedi, empa kapelepele o se o bona e le ntho e nepahetseng, ha o sa nahana hore ke phoso ho etsa jwalo.	10
3	Re se re amohetse hore batho ba baholo ba arolelana mosebetsi. Ebe bana bona re ba beha kae? Hobaneng ha re rata ho ba arola ka mebala e pinki kapa e bolou? Seo re se etsa ho nolofatsa dintho hobane ho bonolo ho lemoha hore ngwana ke moshanyana kapa ngwanana ha ba apere diaparo tsa mebala e itseng.	15

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *BONA*, Phupu 2015:44]

- 5.1 Ngola polelo e latelang hape empa o qale ka mantswa a ntshofaditsweng jwalo ka ha o bontshitswe.

Basadi ba se ba etsa mesebetsi eo ho neng ho thwe ke ya banna feela.

Mosebetsi eo ho neng ho thwe ... (2)

- 5.2 Kopanya dipolelo tse na tse pedi o etse polelo e le nngwe ka tshebediso ya lentse le ngotsweng ka masakaneng.

Baoki ba banna ba teng dipetlele. Baoki ba banna ha ba a ata jwalo ka ba basadi. (feela) (1)

- 5.3 Ngola feela lentse le siilweng ho e nngwe le e nngwe ya dipolelo tse latelang ho phethahatsa moelelo wa tsona.

5.3.1 Bong ba batho naheng ena ya Afrika-Borwa ... se sebediswe ho kgetholla batho ha ho hirwa. (1)

5.3.2 Ho hlwekisa kapa ho pheha ka malapeng ... etswa le ke banna matsatsing a kajeno. (1)

- 5.4 Dipolelong tse latelang lokisa sebopeho sa mantswe a ka masakaneng ho phethahatsa moelelo wa polelo e nngwe le e nngwe. Ngola feela lentswe le nepahetseng.
- 5.4.1 Matsatsing ana setjhaba se a tseba hore (hlokomela) ya bana e se e le ya bohle, banna le basadi ka ho tshwana. (1)
- 5.4.2 Mehlang ya jwale re bona basadi (ngata) ba se ba etsa mesebetsi eo ho neng ho thwe ke ya banna feela. (1)
- 5.5 Kgetha lentswe (MOLENG WA 2) le bolelang 'botona le botshehadi'. (1)
- 5.6 Bopa polelo e felletseng ka polelwana ena e latelang.
- 'ngwana ya kulang' (2)
[10]
- MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30**
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70